

АКАДЕМИК XONANDALIK SAN'ATINING RIVOJLANISHI VA TARIXIY TARAQQIYOTI

Yunusov Odil Faybullayevich
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotasiya. Mazkur maqolada Yevropada va O'zbekistonda akademik xonandalik maktablarining rivojlanishi taraqqiyoti haqida so'z yuritilgan bo'lib, bunda O'zbekistonda akademik xonandalik janrining kirib kelishi, rivojlanishi, dastlabki o'zbek operalarida o'zbek va rus kompozitorlarining ijodiy hamkorligi bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, O'zbekistonda faoliyat olib borgan rus kompozitorlarining mahalliy mavzudagi ijodda rivoj topganligi, akademik xonandalikning rivojlanishida alohida ahamiyatga ega bo'lgan ijod namunalari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: vokal san'ati, solo, vociferarril, phonasci, vocales, kompetentlik, o'rganish, kuylovchi uslub, deklamasiyon uslub, koloratur uslub, tushunchalar, ta'lim tizimi, shakllantirish, italyan maktabi, germaniya-avstriya maktabi, fransuz maktabi

РАЗВИТИЕ И ИСТОРИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС ИСКУССТВА АКАДЕМИЧЕСКОГО ПЕНИЯ

Юнусов Одил Гайбуллаевич
*Преподаватель Чирчикского государственного педагогического
университета*

Аннотация. В данной статье рассказывается о ходе развития школ академического пения в Европе и Узбекистане, в том числе о внедрении и развитии жанра академического пения в Узбекистане, о творческом сотрудничестве узбекских и русских композиторов в первых узбекских операх, приводятся данные. Также речь шла о развитии произведений русских композиторов, работавших в Узбекистане на местные темы, примерах произведений, имеющих особое значение в развитии академического пения.

Ключевые слова: вокальное искусство, solo, воцифераррил, фонаски, вокал, компетенция, обучение, певческий стиль, декламационный стиль, колоратурный стиль, концепции, система образования, формирование, итальянская школа, немецко-австрийская школа, французская школа

DEVELOPMENT AND HISTORICAL PROGRESS OF THE ART OF ACADEMIC SINGING

Yunusov Odil Gaibullayevich
Teacher of Chirchik State Pedagogical University

Abstract. This article talks about the progress of the development of academic singing schools in Europe and Uzbekistan, including the introduction and development of the genre of academic singing in Uzbekistan, the creative cooperation of Uzbek and Russian composers in the first Uzbek operas. data is provided. Also, it was discussed about the development of works of Russian composers who worked in Uzbekistan on local themes, examples of works of special importance in the development of academic singing.

Key words: vocal art, solo, vociferarril, phonasci, vocales, competence, learning, singing style, declamation style, coloratura style, concepts, education system, formation, Italian school, German-Austrian school, French school

Kirish. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan buyon madaniyat sohasi ehtiyojlaridan kelib chiqib, avlodan-avlodga o'tib kelayotgan milliy musiqa merosimizni asrab-avaylash, yangi sharoitlarda rivojlantirish va ulardan xalqimizni bahramand qilish uchun keng imkoniyatlar yaratish [1]; vokal ijrochiligi va musiqa san'ati bo'yicha yuqori malakali ilmiy-pedagog kadrlarni tayyorlash, ularning ilmiy-ijodiy faoliyat bilan shug'ullanishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish yuzasidan zarur choralarni ko'rish bo'yicha keng qamrovli islohatlar amalga oshirilmoqda.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov o'zining "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" nomli asarida "Musiqqa sadolari qaysi xalq yoki millat vakili tomonidan ijro etilmasin, eng ezgu, yuksak va nozik insoniy kechinmalarni ifoda etadi" [2], deya bildirgan ta'riflari shu islohotlar hajmini yanada oshirdi. Sh.M.Mirziyoyev ham mamlakat ma'naviyatida musiqaning o'rni muhimligini ta'kidlab, "... madaniyat va san'at taraqqiy etmasa, jamiyat rivojlanmaydi" [3], deya musiqqa san'atini yanada rivojlantirishga, ayniqsa yosh avlodni innovatsion pedagogik shart-sharoitlarda, jumladan, vokal milliy merosi asosida musiqqa o'qituvchilarini tayyorlash tizimini takomillashtirish, ularni milliy iftixor va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash dolzarb vazifalardan ekanligini bildiradi.

Adabiyotlar tahlili. Vokal texnikasi masalalari va muammolari Gippokrat (er. avv. IV-V asr grek shifokori, antik tibbiyot asoschisi) hamda Platon (er. avv. IV asr grek faylasufi, Sokratning shogirdi) asarlarida ham o'rganilgan. Bundan 2500 yillar oldin Gippokrat "ovoz boshda, ya'ni chanoq bo'shliqlarida tug'iladi", deb yozgan, bu bilan rezonans va rezonatorlar ahamiyatini ta'kidlagan. Professional akademik xonandalik vokal san'ati antik dunyoda ham ma'lum bo'lgan. VIII-IX asr Gresiya adabiy yodgorliklari: Gomer, Sapfo, Esxil, Sofokl asarlari shundan dalolat beradi.

Uzoq o'tmishdan bizgacha yetib kelgan musiqiy merosni o'rganish uni mukammal fan darajasiga olib chiqishda Abu Nasr Muxammad Al-Farobiyning xizmatlari beqiyos. Ishda musiqqa nazariyasi va ijrochiligi bo'yicha Farobiyning "Kitabul al-kabr" ("Musiqaga doir katta kitob"), "Kilamu fil-musiqiy" ("Musiqqa uslublari haqida kitob"), "Kitabul-musiqiy" ("Musiqqa kitobi") kabi risolalari, Ali ibn Sinoning "Kitab-ush-shifo" ("Shifo kitob"), "Risolatun fi ilmil musiqiy" ("Musiqqa ilmi haqida risola") asarlari hamda Abu Abdulloh Muhammad ibn Yusuf Al-Kotib Al-Xorazmiyning "Mafatix ul-ulum" ("Ilmlar kaliti") ensiklopediyasining musiqqa nazariyasiga bag'ishlangan qismlari keng tahlil qilingan. Allomalarimiz tomonidan yaratilgan musiqashunoslik asoslari xalq qo'shiqchiligini yaralishiga asos bo'ldi. Xalq qo'shiqchiligida epik ashulalar, to'y va marosim qo'shiqlari, mehnat qo'shiqlari, laparlalar, yallalar va bolalar qo'shiqlari asrlar davomida sayqal topib xalqimizning "Oltin meros"ga aylandi.

Mustaqillikka erishgandan so'ng Respublikamiz olimlaridan T.G'ofurbekov, A.Jumayev, O.Ibragimov, F.Karomatov, G.Azimova, A.Leviyev, M.Toshmuxamedov, A.Lutfullayev, F.Abdurahimova kabi san'atshunos olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqot ishlarida milliy-musiqiy meros namunalaridan foydalanish masalalari batafsil yoritilgan. Shuningdek, vokal san'ati va vokal an'analarning shakllanishi va rivojlanishini aks ettiruvchi ishlar musiqashunos olimlar B.V. Asafiyev, A.S. Bazikov, L.A. Bezborodova, L.B. Dmitriyev, E.V. Nikolayeva, G.P. Ovsyankina, L.A. Rapatskaya, Yu.V. Saveleva, E.R. Sizova, T.D. Smelkova, G.G. Tenyukova va boshqalarning ilmiy va pedagogik faoliyatida o'z aksini topgan.

Muhokama va natijalar. Odam ovozi yuqori va o'ta yuqori registrlari, shu tariqa, eng yangi davrning kashfiyoti bo'ldi. Bunda ovoz, so'z, g'oya asta-sekinlik bilan uyg'unlashib, bevosita tasavvur hosil qilish uchun moslasha bordi. Xonandalik maktablari shuning uchun ham yuzaga keladiki, ular odam ovozi, ko'pincha g'ayritabiiy va bosh og'riqli bo'lgan turli tessiturali musiqiy asarlarni ijro qilish uchun zarur bo'lgan ikki oktavani egallay olsin, degan talablar ham qo'ya boshlandi.

Barcha asrlar mobaynida odamning ovoz apparati va uning imkoniyatlarini o'rganish, ijro maktablari, metodlari, tamoyillarini takomillashtirish bo'yicha izlanishlar olib borildi. Biroq barcha ishlar tavsifiy xarakterga ega edi, ularning mualliflari vokal texnikasi rivojlanishi, ijro tamoyillariga batafsil to'xtalmas edilar. 1855 yilda ispan pedagogi M.Garsia tomonidan laringoskop (dastakli oyna) ixtiro qilinganidan va kuylashda nafas harakatlari o'rganilgandan (XIX asrning 40-yillari Diden va Petreken) keyin metodik ko'rsatma va o'qitish metodlari ilmiy asosga ega bo'la boshladi.

Italiyalik ajoyib xonanda L.Volti qo'shiqchilik haqida "Kuylash-inson tabiatining eng muhim ko'rinishi, chunki u his-tuyg'ular, ehtiroslar, insonning anatomik va ma'naviy strukturasi bilan uzviy bog'liq tasavvur, fikr ishining ifodasi sanaladi", deya ta'kidlab o'tadi. Artistik kuylash, xoh kamer holda bo'lsin, texnik bilimlar, mashqlar, metod va usulni talab etadiki, bunga faqat ta'lim orqali erishish mumkin. San'atga

xizmat qilish va ovozni saqlab qolish uchun shunchaki kuylashning o'zi yetarli emas, bunda kuylashni bilish muhim sanaladi. Shu o'rinda savol tug'iladi, akademik xonandalik maktabi nima beradi? Akademik xonandalik maktabi ovoz apparatini rivojlantiradi, hiqildoq, nafas olish tizimi va rezonatorlarni estetika va akustika qonunlariga mos keladigan musiqiy tovush chiqara oladigan uyg'un yaxlitlikka aylantiradi. Akustik qonunlar uchun esa turli maktablarning farqi yo'q, chunki ular faqat tovushning asl tabiiy jarangi bilan ish ko'radi. Akademik xonandalik maktabi ovoz apparatini mukammallashtirishga xizmat qiladi, bo'shliqlarni to'ldiradi xolos. Biroq metodlar o'zgaradi, har bir maktab, har bir o'qituvchi, o'z shaxsiy metodiga ega bo'ladi. Musiqa san'atini insonlarning ruxiyatiga ta'sir ko'rsatadi.

Yevropa akademik xonandalik vokal san'ati asosan xalq va kult qo'shiqlari shaklida rivojlangan. Akademik xonandalik san'atining birinchi tarixiy vakillari xalq xonandalari sanaladi. O'rta asrlarda G'arbiy Yevropada, jumladan, Angliyada bardlar (X asr), Fransiyada trubadurlar (XI asr), Germaniyada minezingerlar (XII asr), Rossiyada skoromoxlar (XI asr), Ukrainada, Polshada bandurachilar, kobzachilar (XV asr), Rossiyada guslichilar (XVI asr), Belorussiya, Moldova, Litva, Ukrainada lirniklar (XVII asr); Kavkazda Armaniston, Ozarbayjonda gusanlar (V asr), ashuglar (X asr); O'rta Osiyoda esa Qirg'iziston va Qozog'istonda oqinlar, jirlar (XIX asr) bo'lgan. O'zbekistonda qadimdan xofiz xofizalar ijodlari ma'lum [4, 29].

O'zbekistonda akademik xonandalik janri o'zbek musiqali dramasi rivoji asosida, shuningdek, chet el mumtoz operasi ta'sirida yuzaga kelgan. XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida Toshkentga bir nechta Gruz (1894 y), 1907-1915 yillarda italyan, tatar, rus, ozarbayjon Opera truppalari gastrolga kelgan. 1918 yildan Toshkentda Rus opera teatri o'z faoliyatini boshlagan. 1929 yilda M.Qoriyoqubov tashabbusi bilan O'zbek musiqali teatri ishga tushdi. Uning repertuari, asosan, musiqali dramalardan iborat bo'lgan. Mazkur teatr sahnasida o'zbek tilida qo'yilgan birinchi operalar "Yer Targ'in" (Ye.Brusilovskiy, 1937) va "Nargiz" (M.Magomayev, 1938) operalari edi. O'zbek opera va balet truppa O'zbek musiqali teatri zaminida yuzaga kelib, 1939 yil S.Vasilenko va M.Ashrafyning "Bo'ron" operasi bilan o'z faoliyatini boshlagan [5, 118].

Dastlabki o'zbek operalari o'zbek va rus kompozitorlarining ijodiy hamkorligi natijasida hamda O'zbekistonda ijod qilgan rus kompozitorlarining mahalliy mavzudagi ijodida rivoj topgan. Bular jumlasiga R.Gliyer, T.Sodiqovlarning 1940 yildagi "Layli va Majnun", 1949 yildagi "Gulsara", A.Kozlovskiyning 1942 yildagi "Ulug'bek" kabi operalarini keltirib o'tish mumkin. Shu davrda o'zbek tilida jahon mumtoz opera namunalari J.Bizening 1944 yildagi "Karmen", P.Chaykovskiyning 1947 yildagi "Yevgeniy Onegin" va boshqalar ijod namunalari ham sahnalashtirildi. Keyinchalik o'zbek kompozitorlarining afsonaviy-romantik, tarixiy, lirik, zamonaviy mavzulardagi mustaqil operalari paydo bo'ldi: "Dilorom", "Shoir qalbi", "Hamza", "Xorazm qo'shig'i" va boshqalar. Birinchi o'zbek hajviy operasi "Maysaraning ishi" (S.Yudakov) bo'lib, bir nechta chet mamlakatlar teatrlarida quyilgan. S.Boboyevning "Yoriltosh" operasi esa, birinchi o'zbek bolalar operasi edi.

1970-1980 yillarda o'zbek kompozitorlari opera janrini mavzu jihatidan boyitishdi. Shu davr ichida tarixiy U.Musayevning "Mangulik", S.Boboyevning "Fidoyilar", R.Abdullayevning "Sadoqat", I.Akbarovning atoqli shaxslarga bag'ishlangan "Sug'd elining qoplani", Sayfi Jalilning "Zebunniso", M.Burhonovning "Alisher Navoiy", shuningdek, kamer operalar N.Zokirovning "Sohilda to'qnashuv", H.Rahimovning "Ona qalbi" va boshqa operalari sahnalashtirildi [6, 63].

Mustaqillik davri o'zbek akademik xonandalik janr talqini, mavzu va mazmun doirasi yanada kengaytirilib, boyitildi. Jahon mumtoz adabiyoti N.Zokirovning "Shekspir" tragediyalari asosida yaratilgan "Hamlet" va "Makbet" operadiologiyasi bilan boyitildi. Hozirgi zamon ijtimoiy muammolarini o'zida aks ettirgan N.Zokirovning "Muxtoriyat", O.Abdullayevning "Vafo", F.Yanov Yanovskiyning "Orkestr" operalari dunyo yuzini ko'rdi. Tarixiy shaxslar siymolarini o'zida aks ettirgan M.Bafoyevning "Al-Farg'oniy" va falsafiy mavzular bo'yicha yaratilgan I.Akbarovning "Ibtido xatosi" oratoriyasi opera janrini keyingi rivojini belgiladi. Mazmunni talqin qilishda asosiy urg'u milliy hamda umumbashariy ma'naviy qadriyatlarni tarannum etishga, murakkab vaziyat va psixologik holatlarni chuqur

ifoda etishga qaratildi. Bu davrda o'zbek kompozitorlari opera asarlarida o'zbek xalq musiqa merosi va milliy ijrochilik an'analarini zamonaviy ifoda va texnik vositalar bilan uzviy bog'lashga ahamiyat berdilar [7, 150].

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, oliy musiqiy-pedagogik ta'limning mazmuni va metodikasini keng tahlil qilgan holda, Yevropa va O'zbek musiqa maktablarida yaratilgan musiqiy asarlar uzluksiz ta'lim tizimining barcha turlarida samarali foydalanish maqsadga muvofiq. Musiqiy ta'limning sifati va samaradorligini taminlash hamda bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim omillaridan biri sifatida akademik ijrochilik san'ati qo'llanilishi lozim. O'zbekistonda akademik xonandalik janrini rivojlanishiga ulkan hissa qo'shgan opera xonandalaridan K. Zokirov, N. Ahmedova, H. Nosirova, S. Yarashev, Ye. Yuldoshev, S. Qobulovalarning ijrolari, hozirgi kunda esa, I.T. Jalilov, M.Q. Razzoqovalarning akademik faoliyatlari orqali yosh kelajak avlod akademik xonandalik ijrosi sir asrorlarini shijoat bilan o'rganib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori. 2018 yil 28 noyabr, PQ-4038-son. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
2. Karimov I. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. T. "Ma'naviyat", 2008 y. 140 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Sh.M.Mirziyoyevning "O'zbekistonning yangi qiyofasini yaratishda milliy madaniyatimizni o'rni va ahamiyati" mavzusidagi madaniyat va san'at sohasidagi dolzarb masalalar muhokamasiga bag'ishlangan yig'ilishi ma'ruzasidan. Xalq so'zi" gazetasi. 2017 yil 25 dekabr. –B. 1-2.
4. Qaxxorov N.B Vokal ijrochiligi / O'quv qo'llanma. Toshkent. "Iqtisodiyot-moliya", 2008. –B. 28-36.
5. Murodova D. O'zbyekskaya opera. 1984. –B. 117-129.
6. Mustaqillik davri O'zbekiston kompozitorlik ijodiyoti to'g'risida, Musika ijodiyoti masalalari, T., 2002. –B. 63-87.
7. Yunusov O. F. Opera xonandalik san'atining rivojlanish tarixidan. Mug'allim xem uzluksiz bilimlendiriu / Ilimiy-metodikalıq jurnal. № 2/1, 2021. –B. 148-155.